

ӘОЖ 325.3, 331.56, 342.7

МҒТАР 11.25.40

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.60.2.016>

**ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ЕҢБЕК МИГРАЦИЯСЫНЫҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ
ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

*Токмеилова М.¹, Асхат Г.², Әйтiмбет Л. I.³

*^{1,2,3} Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл зерттеуде Орталық Азиядағы еңбек көші-қонын ұлттық және өңірлік деңгейлерде саяси-құқықтық реттеу ерекшеліктері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты — аймақ елдеріндегі еңбек көші-қонына байланысты негізгі үрдістерді, проблемаларды және қиындықтарды анықтап, көші-қон үдерістерін реттейтін құқықтық тетіктерді талдау. Зерттеудің негізгі бағыттарына еңбек көші-қонын реттейтін халықаралық және ұлттық құқықтық актілерді сараптау, көші-қон саясатының институционалдық тетіктері мен тәжірибелерін анықтау, саяси факторлар мен мемлекетаралық өзара әрекеттестіктің көші-қон үдерістеріне әсерін зерттеу жатады. Зерттеудің өзегі — еңбек көші-қонын тиімді басқаруға бағытталған, донор және реципиент елдердің мүдделерін ескеретін үйлестірілген тәсілдің қажеттігін негіздеу. Зерттеудің ғылыми және практикалық маңызы — Орталық Азиядағы еңбек көші-қонын құқықтық реттеудің қазіргі жай-күйіне кешенді талдау жасап, оны жетілдіруге бағытталған ұсынымдар әзірлеуде болып табылады. Методологиялық негізі ретінде салыстырмалы құқықтану, саяси талдау, жүйелік және институционалдық әдістерге негізделген пәнаралық тәсіл қолданылды. Зерттеу нәтижесінде еңбек көші-қонын құқықтық қамтамасыз етудегі олқылықтар мен қайшылықтар анықталды, сондай-ақ аймақ елдері арасында көші-қон саясатын үйлестіру мүмкіндіктерінің шектеулілігі көрсетілді. Еңбек көші-қонын басқарудың тиімділігін арттыру мақсатында құқықтық нормаларды үйлестіру және институционалдық ынтымақтастықты күшейту қажеттігі туралы қорытынды жасалды. Жүргізілген зерттеудің құндылығы — көші-қон саясатына қатысты мәліметтерді жүйелеу және тұжырымдамалық тұрғыда пайымдау арқылы Орталық Азиядағы көші-қон үдерістерін ғылыми тұрғыда тереңірек түсіндіру. Жұмыстың практикалық мәні — алынған қорытындыларды нормативтік құқықтық актілерді әзірлеуде, сонымен қатар көші-қон саясаты стратегияларын қалыптастыруда және көші-қон мәселелерімен айналысатын мемлекеттік органдардың қызметінде пайдалануға болады.

Тiрек сөздер: еңбек миграциясы, Орталық Азия, көшi-қон саясаты, құқықтық реттеу, еңбек нарығы, халықаралық көшi-қон, аймақтық қауiпсiздiк, көшi-қон институттары

Кiрiспе

Орталық Азия аймағы Еуразиядағы еңбек миграциясының ең iрi көздерiнiң бiрi болып табылады. Жұмыссыздықтың жоғары деңгейi, өнеркәсiптiң нашар дамуы және елдер iшiнде жұмыспен қамтудың шектеулi мүмкiндiктерi негiзiнен Ресейге, Қазақстанға, сондай-ақ Парсы шығанағы елдерi мен Оңтүстiк Кореяға бағытталған тұрақты көшi-қон ағындарының қалыптасуына ықпал еттi. Көшi-қон процестерiнiң ерекшелiктерiн зерттеудiң маңыздылығы олардың әлеуметтiк-экономикалық тұрақтылыққа, демографиялық көрсеткiштерге және аймақ елдерiнiң iшкi саясатына айтарлықтай әсер етуiне байланысты.

Орталық Азиядағы көшi-қон процестерi өңiрдiң әлеуметтiк-экономикалық дамуының ажырамас бөлiгi болып табылады және соңғы онжылдықтарда тұрақты сипатқа ие болды. Халықтың туған мемлекеттерiнен тыс жерлердегi жаппай еңбек қозғалысы экономикалық, демографиялық, әлеуметтiк және саяси-құқықтық себептер шешушi рөл атқаратын факторлар кешенiне байланысты.

Зерттеудiң өзектiлiгi Орталық Азия өңiрлерiнiң әлеуметтiк-экономикалық дамуындағы еңбек миграциясының өсiп келе жатқан рөлiне, сондай-ақ көшi-қон ағындарын құқықтық және ұйымдастырушылық реттеудiң тиiмдi әдiстерiн iздеуден туындап отыр. Жаһандану, көшi-қон процестерiн күшейту және мигранттардың құқықтарын қорғау қажеттiлiгi жағдайында аймақтың негiзгi ерекшелiктерiн анықтау, ағымдағы сын-қатерлердi анықтау, сондай-ақ мемлекетаралық ынтымақтастықтың тиiмдiлiгiн арттыру және теңдестiрiлген көшi-қон саясатын қалыптастыру үшін ұсынымдар әзiрлеу маңызды.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, көшi-қонның негiзгi ынталандырушысы аймақ елдерiнде, әсiресе ауылдық жерлерде және мемлекеттiк еңбек нарығында жалақының төмен деңгейi, сондай-ақ жұмыспен қамтудың шектеулi мүмкiндiктерi мен экономиканың төмен өнiмдiлiгi болып табылады. Iшкi еңбек нарықтары еңбекке қабiлеттi азаматтардың өсiп келе жатқан санын жұмыспен қамтамасыз ете алмайды, бұл сыртқы жұмыспен қамтуға, оның iшiнде маусымдық және уақытша тұрақты тәуелдiлiктi қалыптастыруға ықпал етедi.

Орталық Азия елдерiнiң демографиялық құрылымы жалпы халықт-ағы жастардың жоғары үлесiмен сипатталады. Әсiресе Өзбекстан мен Тәжiкстанда жылдам демографиялық өсу еңбек нарығына қысымды күшейтiп, ең алдымен Ресей, Қазақстан және Таяу Шығыс елдерi бағытындағы көшi-қон ағындарын ынталандырады.

Әлеуметтік факторлар да маңызды рөл атқарады: халықтың көп бөлігі үшін еңбек миграциясы отбасының негізгі қажеттіліктерін қамтамасыз етудің жалғыз әдісі болып табылады. Жұмыссыздықтың жоғары деңгейі, әсіресе жастар мен әйелдер арасында, әлеуметтік қорғаудың төмен деңгейімен және мемлекеттік қолдау жүйесінің әлсіздігімен бірге үй шаруашылықтарының еңбек мигранттарының ақша аударымдарына тәуелділігін күшейтеді, олар бірқатар елдерде (мысалы, Тәжікстан мен Қырғызстанда) жалпы ішкі өнімнің үштен бірін құрайды.

Ақырында, саяси-құқықтық факторлар, мысалы, тұрақсыздық, сыбайлас жемқорлық, құқықтық институттардың әлсіздігі және еңбек мигранттарының құқықтарының шектеулі қорғалуы, шығу және келу елдерінде, заңды және қауіпсіз көші-қон үшін қосымша кедергілер жасайды. Тиімді нормативтік-құқықтық базаның болмауы, мемлекетаралық координация механизмдерінің жоқтығы, сондай-ақ бюрократиялық және сыбайлас жемқорлық тәжірибелерінің басым болуы еңбек мобильділігінің тұрақты және қорғалған моделін қалыптастыруға кедергі келтіреді.

Осылайша, Орталық Азия елдерінен көші-қон ұлттық, сондай-ақ өңірлік және халықаралық деңгейлерде кешенді саяси-құқықтық талдауды талап ететін күрделі және көп қырлы процесс болып табылады.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Зерттеудің әдіснамалық негіздері статистикалық деректерді, нормативтік құқықтық актілерді, сондай-ақ әлеуметтанулық әдістерді талдау мен түсіндіруді қамтитын әдістердің жүйелік кешенін пайдалануға негізделген. Атап айтқанда, Орталық Азия елдерінің нормативтік құжаттар мен құқықтық актілерді талдау, өңір елдерінің көші-қон режимдері мен құқықтық жүйелерін салыстырмалы талдау, сондай-ақ мигранттардың құқықтық жағдайы мен еңбек жағдайларының практикалық аспектілерін анықтау. Көші-қон ағындарының динамикасын анықтау үшін статистикалық ақпараттың сандық талдауы, ал ағымдағы шаралардың тиімділігін бағалау үшін бағдарламалар мен нормативтік бастамалардың сапалық талдауы пайдаланылды.

Талдау негізінен ұйымның құқықтық порталында орналастырылған ЕАЭО құжаттарына және ұйымның басты веб-сайтында - Еуразиялық экономикалық комиссияда, Қазақстан Республикасы Президентінің ресми веб-сайтында, талдамалық есептерде, сондай-ақ отандық және Орталық Азия сарапшыларының сараптамалық пікірлерінде түсіндірілетін негізгі оқиғаларды талдауға негізделген.

Мұндай кешенді әдіснамалық тәсіл көші-қон процестерінің ерекшеліктері мен проблемаларын жан-жақты зерттеуге, сондай-ақ оларды реттеу мен дамыту бойынша негізделген ұсыныстарды қалыптастыруға мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Зерттеу барысында Орталық Азия өңіріндегі еңбек миграциясының негізгі үрдістері, құқықтық реттеу ерекшеліктері және мемлекетаралық ынтымақтастықтың деңгейі айқындалды.

Миграциялық ағындардың сипаты: Қазақстан еңбек мигранттарын қабылдаушы басты ел болып табылады, ал Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан - негізгі мигрант жіберуші елдер ретінде ерекшеленеді. Түрікменстанда болса, миграция көбіне бақылаудан тыс, бейресми сипатта жүріп жатыр.

Құқықтық және институционалдық тетіктер: еңбек миграциясын реттеуде елдер арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Қазақстанда шетелдік жұмыс күшін квоталау және рұқсат жүйесі жұмыс істейді, Өзбекстан мен Қырғызстанда мигранттарды қолдау мақсатында арнайы агенттіктер мен бағдарламалар енгізілген. Тәжікстанда еңбек, көші-қон және жұмыспен қамту министрлігі негізгі рөл атқарады. Түрікменстанда бұл салада тиімді институттардың болмауы байқалады.

Мемлекетаралық келісімдер: Зерттеу барысында анықталғандай, көптеген елдер Ресеймен және ЕАЭО шеңберінде еңбек мигранттарының құқықтарын реттейтін келісімдерге қол қойған. Қосымша келісімдер Корея, Түркия, Германия сияқты елдермен де жасалған.

Талқылау

Анықталған нәтижелер Орталық Азияда еңбек миграциясы экономикалық тұрақтылық пен халықтың әл-ауқатына ықпал ететін маңызды фактор екенін көрсетеді. Алайда осы үдерісті тиімді басқару үшін елдердің құқықтық базасы мен институционалдық тетіктерін үйлестіру қажет.

Аймақтық теңсіздік: Елдер арасындағы құқықтық және ұйымдық айырмашылықтар мигранттардың құқықтық қорғалуы мен әлеуметтік кепілдіктер деңгейінде теңсіздікке алып келеді. Бұл жағдай көлеңкелі экономика мен бейресми жұмыспен қамтылудың кеңеюіне жол ашады.

Келісімдердің тиімділігі: Екіжақты және көпжақты келісімдер мигранттардың құқықтарын қорғауға бағытталғанымен, олардың нақты орындалуы көбінесе жеткіліксіз. Мысалы, ЕАЭО шеңберіндегі миграциялық еркіндік Қырғызстан мен Қазақстан үшін мүмкіндіктер тудырғанымен, өзге елдер үшін толық пайдаланылмай отыр.

Зерттеу нәтижелері негізінде еңбек миграциясын басқаруға қатысты келесі бағыттар ұсынылады:

- Аймақтық келісімдер шеңберінде құқықтық нормаларды үйлестіру;
- Мигранттарды даярлау және бейімдеу бағдарламаларын кеңейту;
- Цифрлық платформалар арқылы миграциялық процестерді бақылау және талдау;
- Мемлекетаралық ынтымақтастықты күшейту.

Жалпы алғанда, қазіргі жаһандану жағдайында Орталық Азия елдері

үшін еңбек миграциясын тиімді және әділ түрде реттеу – әлеуметтік тұрақтылық пен өңірлік дамудың маңызды алғышарты болып табылады.

Орталық Азиядағы еңбек миграциясына байланысты артықшылықтар күмән тудырмаса да, бұл процесс негізінен реттелмеген. Визасыз режим туралы кең таралған ережелер және аймақ елдерінің географиялық жақындығы көбінесе маусымдық сипаттағы стихиялық, қысқа мерзімді, «айналмалы» көші-қонды ынталандырады. Мигранттардың құқықтық хабардар болу деңгейі әдетте төмен. Олар қабылдаушы елге заңды түрде келуі мүмкін, бірақ көбінесе тиісті еңбек шартынсыз заңсыз жұмысқа орналасады. Бұл оларды әлеуметтік қорғаудан айырады, ал мемлекет олардың еңбек кірістеріне салынатын салықтардан айырады. Заңды уақытша жұмысқа орналасуды ынталандыратын, оның ішінде елге кірудің және одан шығудың оңайлатылған тәртібін көздейтін құқықтық нормалар талап етіледі.

Қазақстан 2006 жылы елге сол жылдың маусымына дейін келген мигранттарға үш жыл мерзімге заңды мәртебе берілген рақымшылық туралы заң қабылдап, заңсыз еңбекші көшіп келушілерді заңдастыру жолында маңызды қадам жасады. 2006 жылдың соңына қарай 165 000 заңсыз еңбек мигранттары заңдастырылды, бұл Қазақстан үшін үлкен жетістік және ТМД тәжірибесіндегі бірегей жағдай болды [1].

2013 жылы Қазақстан үй қызметкерлерін жалдауға қатысты бірқатар жалпыұлттық заңдарға түзетулер енгізді, бұл тағы да бұрын заңсыз мигранттардың едәуір бөлігін заңдастыруға және сонымен бірге мигранттардан алынатын салық алымдары есебінен бюджет кірістерін арттыруға мүмкіндік берді. Бірақ бұл-Орталық Азия үшін ерекше жағдайлар. Жалпы, Орталық Азия елдеріндегі көші-қонның институционалдық базасы әлсіз күйінде қалып отыр. Ұлттық заңнама жеткіліксіз дамыған және әрқашан халықаралық стандарттарға сәйкес келе бермейді.

Сондай-ақ, мигранттардың баратын елдердегі еңбек нарығына қол жеткізуін жеңілдету үшін жұмыспен қамту тетіктерін неғұрлым нақты институттандыру қажеттілігі бар. Еңбекші-мигранттардың құқықтарын құрметтеу заңды, өркениетті көші-қонның маңызды алғышарты болып табылады, бірақ бұл құқықтар үнемі сақталмайды.

Үкіметтер мен азаматтық қоғам арасындағы көші-қон және өзге де проблемаларды шешудегі ынтымақтастық жеткіліксіз дамыған, бұл тоталитарлық өткеннің мұрасы болып табылады. Еңбек ресурстарының ұтқырлығын қамтамасыз етуде және көші-қон процестерін басқаруда ынтымақтастықтың жаңа тетіктерін құру мүмкіндіктерін зерделеу үшін халықаралық ұйымдардың, сарапшылар мен БАҚ-тың қатысуымен диалог қажет. Мұндай тетіктер, атап айтқанда, заңдарды әзірлеу жөніндегі жұмыс топтары, қоғамдық тыңдаулар, заңдардың орындалуын мониторингілеу, сондай-ақ бағдарламалар мен жобаларды бағалау жөніндегі миссиялар

болуы мүмкiн. Мигранттарға және олардың қоғам мен ұлттық экономиканы дамытуға қосқан үлесiне қатысты мәселелер бойынша зерттеулерге, ақпараттық-ағарту жұмыстарына, қоғамдық пiкiрдi қалыптастыруға және танымал ету науқандарына ерекше назар аудару қажет.

Еңбек миграциясы процестерiн басқаруда шыққан елдер межелi елдерге қарағанда белсендi әрекет етуi керек. Олар мигранттардың келу алдындағы кәсiби және тiлдiк дайындығын, олардың құқықтық сауаттылығын қамтамасыз етiп, баратын елдiң мәдениетi мен дәстүрлерi туралы хабардар етуi керек. Еңбек нарығына қолжетiмдiлiктi тек мигранттардың өзара көмегiнiң iшкi тетiктерi арқылы ғана емес, мемлекет тегiн қамтамасыз етуге тиiс.

Жоғарыда аталған мәселелерге қарамастан, көшi-қонды басқару саласында зерттеуге және қайталауға лайық бiрқатар оң бастамалар жүзеге асырылды. Қазақстан жоғарыда аталған 2006 жылғы көшi-қон рақымшылығына және 2013 жылғы заңнамалық түзетулерге қосымша еңбек миграциясын реттеу және көшiп-қонушылардың құқықтарын қорғау мәселелерi бойынша Қырғызстанмен және Тәжiкстанмен бiрқатар реадмиссия туралы келiсiмдерге және екiжақты шарттарға қол қойды. Соңғылардың экономикалық және әлеуметтiк құқықтарын қорғау туралы келiсiмдерге ТМД және Еуразиялық одақ шеңберiнде қол қойылды [2].

Сипатталған тәжiрибе Ресейге және заңсыз мигранттардың едәуiр бөлiгi келетiн басқа елдерге пайдалы болуы мүмкiн. Оны барынша тиiмдi пайдалану үшiн министрлiктер, үкiметтiк ведомстволар, сарапшылар, үкiметтiк емес және халықаралық ұйымдар, соның iшiнде халықаралық көшi-қон ұйымы, Халықаралық еңбек ұйымы және Еуропадағы қауiпсiздiк және ынтымақтастық ұйымы (ЕҚЫҰ) арасындағы одан әрi трансшекаралық ынтымақтастық талап етiледi.

Ең танымал бағыттар Ресей мен Қазақстан болып қала бередi, онда мигранттар көбiнесе құрылыста, ауыл шаруашылығында, қызмет көрсету саласында және коммуналдық шаруашылықта жұмыс iстейдi. Еңбек миграциясы негiзiнен маятниктiк, маусымдық және уақытша болып табылады, мигранттардың едәуiр бөлiгi заңсыз жұмыс iстейдi, бұл құқықтық реттеу мен әлеуметтiк қорғауға қиындықтар туғызады.

Соңғы онжылдықта посткеңестiк кеңiстiк әлемдегi негiзгi көшi-қон аймақтарының бiрiне айналды. Еңбек миграциясы бұрынғы кеңестiк республикалар арасындағы интеграция элементтерiнiң бiрiне айналды. Алайда, мемлекеттiң әрекетi жеткiлiксiз болды, өйткенi жiберушi де, қабылдаушы да елдер көшi-қон мәселелерiнде ынтымақтаспады, көшi-қонның артықшылықтарын елемедi және мигранттардың өмiрiн қиындатты. Көшi-қон процестерiнiң объективтi дамуына ТМД-ның әртүрлi елдерiнiң еңбек нарығындағы ахуал, атап айтқанда, Өзбекстан мен Қазақстан мысалында байқауға болатын еңбекпен қамтамасыз ету мәселелерiндегi елеулi саралау ықпал етедi.

Еңбек миграциясы Орталық Азияда, реципиент елдерде – негізінен Ресей мен Қазақстанда саяси проблема ретінде қарастырылады. Мигранттар әлеуметтік-экономикалық ортаға, содан кейін саяси ортаға қысым жасай алады. Сонымен қатар, ірі жөнелтуші (донор) ел болып табылатын Өзбекстан Республикасы өңірлік кездесулерде еңбек миграциясы мәселелерін талқылауға үнемі тосқауыл қояды. Еңбек миграциясы процестерінің әсері демография мен экономикадан асып түседі. О. Д. Комарова мен В. А. Тишков дұрыс атап өткендей, «халықтың ішкі және сыртқы – елден тыс көші-қоны қоғамда және мемлекетте болып жатқан этносаяси және әлеуметтік-саяси процестердің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады» [3].

Занды еңбек миграциясының қабылдаушы ел ретінде Қазақстан үшін көптеген оң әлеуметтік-экономикалық әсерлері бар. Мысалға ала келсек, жұмысшы-мигранттардың қатысуымен 2022 жылдың соңына Қазақстанның ЖІӨ-нің шамамен 2,8% - ы құрады [4] .

Еңбек миграциясы жіберуші мемлекеттер үшін де айтарлықтай әсер етеді. Ең алдымен, бұл Қазақстаннан еңбек мигранттарынан олардың туыстары мен отбасыларына түсетін ақша аударымдарының айтарлықтай ағыны. Еңбек мигранттары елдің ЖІӨ-нің 5-тен 10% - на дейін құратынына карамастан, ТМД-да еңбек бөлінісінің процестеріне әрдайым дұрыс түзетулер енгізбейтін және қабылдаушы елдердің еңбек нарықтарының белгілі бір кәсіби деформациясын енгізетін еңбек миграциясының кері нәтиже беретін түрі қалыптасты, бұл заңсыз жұмысқа орналасуға алғышарттар жасайды. Орталық Азия елдерінен келген еңбек мигранттарының басым бөлігі диаспоралар құрған ірі өнеркәсіптік және сауда орталықтарына, «тарту нүктелеріне» тартыла отырып, стихиялық режимде бөлінеді.

Маңызды әлеуметтік және гуманитарлық аспект – заңсыз еңбек миграциясы мәселесі. Бұл көші-қон процестерін реттеудің негіздерін бұзады, жұмыс күшінің мемлекетаралық көші-қонының тиімділігін айтарлықтай төмендетеді және қабылдаушы мен жіберуші елдердің демографиялық қауіпсіздігіне қауіп төндіреді, сайып келгенде, жіберуші және қабылдаушы елдердің еңбек саласындағы интеграциясына қол жеткізудің орындылығы мен мүмкіндігіне күмән келтіреді. Көші-қон процестерін құқықтық реттеу әртүрлі деңгейде жүзеге асырылады. Жөнелтуші елдерде мигранттарды даярлау жөніндегі бағдарламалар іске асырылады, мемлекетаралық келісімдер жасалады. Мысалы, Өзбекстанда сыртқы еңбек миграциясы агенттігі құрылды, Германия, Түркия және басқа елдермен ынтымақтастық жүргізілуде. Тәжікстан мигранттардың құқықтарын қорғау туралы екіжақты келісімдер жасай отырып, Ресеймен белсенді өзара іс-қимыл жасайды, бірақ құқықтық қорғау жеткіліксіз болып қала береді. Қырғызстан ЕАЭО шеңберінде өз азаматтарының еркін жүріп-тұруын және жұмысқа орналасуын қамтамасыз етеді, бұл көші-қон бағыттарын әртараптандыруға ықпал етеді. Ресей мен Қазақстан сияқты реципиент елдер әртүрлі реттеу құралдарын пайдаланады: квоталар, патенттік жүйелер, жұмысқа

рұқсаттар. Қазақстанда патенттер мен квоталар жүйесi жұмыс iстейдi, алайда мигранттардың құқықтарын бұзу практикасы, кемсiтушiлiк пен сыбайлас жемқорлық құқықтық тетiктердi жетiлдiрудi және мигранттардың құқықтарын қорғауды күшейтудi талап етедi.

Орталық Азиядағы интеграция мен көшi-қон аймақтың әлеуметтiк-экономикалық дамуының әртүрлi аспектiлерi аясында қарастырылады:

- Еңбек нарығына әсерi. Еңбек миграциясы ұлттық экономиканың кейбiр сегменттерiнде жұмыс күшiнiң жетiспеушiлiгi мен кадрлардың көптiгiн теңестiредi.

- Әлеуметтiк дамуға әсерi. Көшi-қон процестерi отбасылық құндылықтарға, бiлiм сапасына және мәдени саладағы алмасуға айтарлықтай әсер етедi.

- Аймақтық интеграция мен ынтымақтастықтағы рөлi. Орталық Азиядағы көшi-қон процестерi халықаралық қатысушылардың жақындасуына ықпал етедi, өңiрлiк iстердегi ынтымақтастық пен өзара алмасуды күшейтедi.

- ЕАЭО-ға интеграциялау контекстiнде көшi-қон компонентi. Көшi-қон интеграцияның басқа аспектiлерiне әсер ететiн және бiрлестiкке мүше болып табылмайтын Орталық Азия елдерiнiң интеграциялық әлеуетiн арттыратын негiзгi аспектiлердiң бiрi болып табылады.

1-кесте. Орталық Азия елдерiнiң еңбек миграциясы саласындағы мемлекетаралық келiсiмдерi мен ынтымақтастық бағыттарын салыстырмалы талдау

Мемлекет атауы	Мемлекетаралық келiсiмдер және ынтымақтастық бағыттары	Ишкi шаралар / органдар
Өзбекстан	- Ресей Федерациясымен (2007) еңбек қызметi және азаматтардың құқықтарын қорғау туралы келiсiм - Корея Республикасымен, Түркиямен, Германиямен келiсiмдер (GIZ)	- Сыртқы еңбек миграциясы агенттiгi - Еңбек миграциясы стратегиясы (2020-2030)
Тәжiкстан	- Ресей Федерациясымен еңбек қызметi туралы келiсiм (2004) - Қазақстанмен, Беларусьпен, БАӘ-мен, Катармен уағдаластықтар	- Еңбек, көшi-қон және жұмыспен қамту министрлiгi - Көшi-қонды даярлау орталықтары
Қырғызстан	- ЕАЭО-ға қатысу (2015 жылдан бастап): еркiн орын ауыстыру және жұмысқа орналастыру - Ресей Федерациясымен (2014), Оңтүстiк Кореямен, Түркиямен келiсiм	- Еңбек және көшi-қон министрлiгi - Мигранттарды даярлау жөнiндегi бағдарламалар
Қазақстан	- Өзбекстанмен, Қырғызстанмен, Тәжiкстанмен келiсiмдер - ЕАЭО-ға қатысу	- Шетелдiк жұмыс күшiн квоталау - ШЖК тартуға рұқсаттар
Түрiкменстан	- Шектеулi ынтымақтастық: Түркиямен, ТМД-мен келiсiмдер - Еңбек миграциясы негiзiнен заңдастырылмаған	- Дамыған институттардың болмауы - Халықтың шығуын қатаң бақылау

Еуразиялық кеңістіктегі интеграциялық процестер ЕАЭО-ның барлық «төрт бостандығының» (тауарлар қозғалысы, қызметтер қозғалысы, жұмыс күшінің қозғалысы және капитал қозғалысы) даму конвергенциясын қоса алғанда, бірлестік мүшелерінің ынтымақтастығы мен жақындасуына көзқарастардың эволюциясы мен трансформациясының нәтижесі болып табылады [5]. Қазіргі уақытта ЕАЭО Еуразиядағы жалғыз тиімді экономикалық интеграциялық бірлестік болып табылады, ал көші-қон құрамдас бөлігі басқа үш елдің экономикасына әсер етіп, осы бірлестіктерге мүше емес Орталық Азия елдерінің интеграциялық әлеуетін арттыратын негізгі аспектілердің бірі болып табылады.

Қазіргі еуразиялық интеграция тартылған елдер мен серіктес ұйымдардың өзара іс-қимылының белгілі бір саяси және мәдени-гуманитарлық аспектілері аясында үнемі дамып, өзгеріп отыратын экономикалық және әлеуметтік процестер кешенімен ұсынылған.

ЕАЭО ішіндегі және одан тыс көші-қон процестері ішкі жағдайлар мен сыртқы ынтымақтастықты кеңейтуге байланысты маңызды аспект болып табылады. Еңбек миграциясы процестерінің орнықтылығының өсуі ЕАЭО мүшелері үшін ғана емес, көші-қон жүйесіне толық тартылған, бірақ оның мүшелері болып табылмайтын Орталық Азия елдері үшін де (Түркіменстанды қоспағанда) елеулі мәселе болып табылады.

Одақтың негізгі мақсаты – негізгі әріптестер арасындағы сауданы оңтайландыру және ЕАЭО елдерінің ұлттық экономикаларының мүдделеріне сәйкес өз өндірісін ынталандыру арқылы қатысушы елдердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру. Бұл, сонымен қатар, еңбек ресурстарының қозғалысын реттеудің тиімді платформасы болып табылады.

Сыртқы контур бойынша біз тұрақты әлеуметтік-саяси және экономикалық тенденцияларды, сондай-ақ Одақтың периметрі бойынша және оның барлық елдерінде пандемиядан кейінгі әсерлер мен өзгерген геосаяси жағдайды байқаймыз. Бұл өзгерістер Еуразиялық кеңістіктегі халықаралық қатынастардағы жаңа полярлықты және Ресей Федерациясына қарсы санкциялардың әсерін көрсетеді, бұл ЕАЭО-ның жаңа тәсілдеріне деген қажеттілікті туындатады. Ауғанстан Одақ үшін де, Орталық Азия елдері үшін (әсіресе Тәжікстан мен Өзбекстан үшін) елеулі сын-тегеурін болып қала береді. Бұл жақындасуға кедергі келтіретін маңызды факторлар болып табылады, бірақ сонымен бірге интеграцияны дамыту үшін жаңа мүмкіндіктерді де ашады [6].

Ішкі контурда әлі де бар экономикалық кедергілер мен қатысушы елдер экономикаларының әртүрлі құрылымын атап өту маңызды. Сондай-ақ, тартылған ұлттық құрылымдардың толық үйлестірілмеуі әлі де байқалады. Мемлекеттік және мемлекетаралық деңгейлерде белгілі бір сенімді қадамдар жасалғанына қарамастан, халықтың сенімінің төмен деңгейі және Одақ елдерінде сараптамалық деңгейде жүзеге асырылуы мен

табысқа жетуiне қатысты пессимизм бар. Одақтың маңызды мiндеттерiнiң бiрi – үнемі өзгерiп отыратын шындыққа бейiмделу, сондай-ақ «жедел әрекет ету» деп аталатын стратегияны қолдану қажеттiлiгi, бұл әрдайым жағдайды алдын ала жоспарлау мен модельдеуден тұра бермейдi. Осы үрдiстер аясында iшкi әлеуеттi күшейту құрылымды нығайтуда, одаққа қатысушы барлық елдердiң тұрақты өзара iс-қимылында, тұрақты жұмыста және қызметтiң негiзгi бағыттары бойынша тетiктердi жетiлдiруде көрiнедi. Бұл мiндет маңызды және күрделi болып табылады, бiрақ оны шешу үшiн тұрақты жұмыс жүргiзiлуде. Еуразиялық интеграцияның жай-күйiн және тұтастай алғанда Одақтың қызметiн бағалай отырып, бiз экономикалық жақындасу мен институционализацияны тереңдету, тұрақтылық пен тетiктердi жетiлдiру контекстiнде атқарылған жұмыстар мен нәтижелердi атап өтеміз.

Сарапшылармен белгiленген және нормативтiк-құқықтық базамен расталған қызметтiң негiзгi бағыттарын дамыту және iлгерiлету жөнiндегi iс-шаралардың тұтас кешенiн атап өткен жөн. Одақтың iшкi шекараларында кедендiк бақылау жойылды, бiрыңғай кедендiк тарифтiң орташа өлшенген мөлшерлемесi айтарлықтай төмендетiлдi, iшкi нарықты қорғау жөнiндегi шаралардың бiрыңғай жүйесi әзiрлендi және қолданысқа енгiзiлдi. ЕАЭО шеңберiнде техникалық реттеудiң бiрыңғай жүйесi жұмыс iстейдi, ал 2017 жылғы қаңтардан бастап ЕАЭО Бiрыңғай кеден кодексi енгiзiлдi [6]. 2018 жылдың соңында Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңес (ЖЕЭК) ЕАЭО шеңберiнде интеграциялық процестердi одан әрi дамыту туралы Декларация қабылдады, оның ережелерi ғарыш, ядролық энергетика, жаңартылатын энергия көздерi, экология және медицина сияқты салаларды қоса алғанда, ғылым мен экономиканың озық салаларында ынтымақтастық үшiн мүмкiндiктердi кеңейттi. 2019 жылдың қазан айында ЕАЭО-ның жалпы қаржы нарығының тұжырымдамасы бекiтiлдi [7].

Осылайша, Одақтың iшкi құрылымындағы тұрақты институционалдық процестер оның тек тұрақты дамуына ғана емес, сонымен қатар трансформацияға да негiз болатынын атап өтуге болады. Ресейге қарсы енгiзiлген санкциялар Одақ үшiн маңызды және күрделi сынақ болып табылады. Бiр жағынан, санкциялар Одақтың барлық мүшелерi үшiн айтарлықтай қиындық туғызады, ал екiншi жағынан, олар ЕАЭО-ның бiрыңғай экономикалық саясатын әзiрлеу мен жүзеге асыруға ынталандырушы күш болуы тиiс.

Iшкi құрылымды нығайту жаһандық экономикадағы өзгерiстер мен жаңа мүмкiндiктердi iздеуде маңызды рөл атқарады, сондай-ақ кәсiпорындардың көлiк-логистикалық тiзбектердегi қиындықтарды жеңiп, қаржылық қызметтердегi шектеулердi еңсеруiне көмектеседi. Сонымен қатар, халықаралық саудадағы есеп айырысулардың цифрландырылуы, сондай-ақ Еуропалық Одақ iшiнде, әсiресе жастар арасында Одақтың оң

имиджін нығайту бойынша жұмыстарды жалғастыру қажеттігі туындайды. Санкциялар мен геоэкономикалық жағдайлардың жылдам өзгеруі аясында әлеуетті арттыру Одақтың халықаралық қатынастарын кеңейтуге жол ашады. Бұл тек Одақтың қатысушы елдері үшін ғана емес, сонымен бірге Одаққа қатысуды көздейтін Қазақстан мен Қырғызстан, сондай-ақ басқа Орталық Азия елдері үшін де маңызды.

Еңбек миграциясы саласындағы маңызды қадамдардың бірі — БҰҰ құрылымдарымен, ТМД-мен, ҰҚШҰ, ШЫҰ, ХКҰ сияқты халықаралық және өңірлік ұйымдармен ынтымақтастық туралы меморандумдарға қол қою болып табылады. Перспективалар, өз кезегінде, экономикалық жеңілдікті режим аясында серіктестер санын ұлғайту арқылы сауда-экономикалық ынтымақтастықты кеңейту мүмкіндігін арттыруда жатыр. Сонымен қатар, жаңа серіктестіктер тұрғысынан жаңа логистикалық шешімдерді іздеу тәсілдерін қарастыру қажет.

Қытай Халық Республикасымен сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы келісім күшіне енді, ал Сербия мен Сингапурмен ынтымақтастық жөніндегі келісімдер мен Индонезиямен ынтымақтастық туралы меморандумдарға қол қойылды. Сонымен қатар, Тынық мұхиты альянсымен серіктестік туралы декларацияға қол қойылды. 2019 жылы ЕАЭО мен Иран арасында еркін сауда аймағын құруға әкелетін уақытша келісім күшіне енгенін ерекше атап өту қажет. 2022 жылдың 14 наурызында оның қолданылу мерзімін үш жылға ұзарту туралы немесе еркін сауда туралы келісім күшіне енгенге дейін уақытша келісімге хаттамаға қол қойылды. Бұл оқиғалар ЕАЭО-ның сыртқы экономикалық қызметінің негізгі бағыттарын бекіту мен халықаралық ынтымақтастықты дамытудағы жаңа және маңызды кезең болды. 2023 жылы Бішкекте өткен іс-шаралар бұл бағыттағы іс-қимылдарды одан әрі нығайтуға үлес қосқан маңызды қадам болды [9]. Негізгі басымдықтар ТМД елдерімен және басқа да көршілес мемлекеттермен өзара іс-қимылды нығайту болып табылады. Бұл бағыттың маңызы көші-қон ағындарының жіберуші және реципиент елдердің экономикаларына айтарлықтай әсер етуінде. Мигранттардың ақша аударымдары жөнелтуші елдер үшін валюталық түсімдердің маңызды көзі болып табылады: Тәжікстанда олардың үлесі ЖІӨ-нің 30%-ын, ал Қырғызстанда шамамен 24%-ын құрайды [10]. Бұл қаражат отбасыларды қамтамасыз етуге, шағын бизнесті дамытуға және өмір сүру деңгейін жақсартуға бағытталады.

Сонымен қатар, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ), Оңтүстік-Шығыс Азия мемлекеттерінің қауымдастығы (АСЕАН), Еуропалық Одақ (ЕО), БРИКС және Меркосур елдерімен үлкен еуразиялық әріптестік аясында жүйелі диалогты дамыту маңызды екендігі атап өтілді.

Дегенмен, білікті кадрлардың жаппай кетуі ішкі экономикаға теріс әсер ететін «білімді адамдардың шетелге көшуі (мидың кетуі)» әкеледі. Реципиент

елдер үшiн көшi-қон жұмыс күшiнiң тапшылығы мәселесiн шешедi, әсiресе құрылыс, ауыл шаруашылығы, қызмет көрсету салаларында. Сонымен қатар, заңсыз мигранттардың жоғары үлесi әлеуметтiк тәуекелдердi, қоғамдағы шиеленiстi тудырады және көшi-қон ағындарын бақылауды қиындатады.

Орталық Азиядағы еңбек миграциясы Қазақстан сияқты қабылдаушы елдерге де, мигранттар шыққан кедей елдерге де пайдалы, алайда оны реттеуге байланысты проблемаларды шешу шартымен ол екi тарапқа да үлкен пайда әкелуi мүмкiн.

Кеңес Одағыныңыдырауынан кейiнгi Орталық Азиядағы экономикалық дағдарыстың онжылдығында жаңадан құрылған барлық тәуелсiз республикаларда-Қазақстан, Қырғызстан, Тәжiкстан, Түрiкменстан және Өзбекстанда – жұмыс күшiнiң шетелге кетуi байқалды. 1990 жылдардағы бiлiктi мамандардың едәуiр санының нәтижесi «мидың кетуiне» әкелдi, оның салдары осы уақытқа дейiн аймақта сезiлiп келедi.

Қазақстан экономикасы бiрiншi болып қалпына келтiру жолына түстi. Шамамен 2000 жылы бұл ел басқа Орталық Азия республикаларынан келген еңбек мигранттары үшiн тартымды бағытқа айналды. Экономикалық даму мен өмiр сүру деңгейiнiң теңгерiмсiздiгi, сондай-ақ Тәуелсiз Мемлекеттер Достастығындағы (ТМД) географиялық жақындық пен визасыз режим (кейбiр ерекшелiктердi қоспағанда) жалақысы төмен жұмыс күшiнiң көптiгi байқалған iргелес Орталық Азия елдерiнен келген жұмысшыларды тек Ресейге ғана емес, оның оңтүстiгiндегi көршiсiне де қоныс аударуға итермеледi ел.

2000 жылдардың ортасында Қазақстанға еңбек мигранттары ретiнде жыл сайын миллионнан астам адам келдi, олардың үлесiне елдiң жалпы iшкi өнiмiнiң (ЖИӨ) 10-нан 12 пайызына дейiн тиесiлi болды. Соңғы жылдары олардың саны Экономикалық даму қарқынының баяулауы салдарынан азайғанымен, Қазақстан оның аумағында жұмысшы-мигранттардың болуынан экономикалық пайда табуды жалғастыруда. Бұл шыққан елдерге де пайдалы. Дүниежүзiлiк банктiң мәлiметiнше, мигранттар Орталық Азияның кедей елдерiне, Қырғызстан мен Тәжiкстанға ресми түрде аударған қаражат 2013 жылы осы елдердiң ЖИӨ-нiң 32 және тиесiнше 49 пайызын құрады [8]; бейресми түрде әкелiнген ақша қаражаттары мен тауарлардың көлемi одан да жоғары.

Орталық Азия елдерiнiң экономикалық белсендi тұрғындарының едәуiр бөлiгi шетелде жұмыс iстейдi: осылайша, осы санатқа жататын Өзбекстан тұрғындарының iшiнен, аймақ халқының саны бойынша ең үлкен, шамамен 20 пайызы Ресейде, Қазақстанда немесе батыс елдерiнiң кез келгенiнде жұмыс iстейдi. Шамадан тыс жұмыс күшiнiң эмиграциясы әлеуметтiк шиеленiстер мен толқулардың алдын алып, жергiлiктi еңбек нарығында тепе-теңдiктi сақтауға ықпал етедi. Мигранттар үшiн шетелде жұмыс iстеудiң басты артықшылығы-олардың отбасыларының

экономикалық жағдайын жақсарту. Сонымен қатар, олар кәсіби және әлеуметтік тәжірибеге ие болады және отанына оралғаннан кейін жақсы жұмысқа орналасу мүмкіндігі жоғары.

Айта кету керек, Орталық Азия елдері Батыс санкциялары аясында Ресей экономикасындағы өзгерістерге өте сезімтал, өйткені еңбек мигранттарының ақша аударымдары осы елдерде қаржыландырудың маңызды көзі болып табылады. Сонымен қатар, ақша аударымдары ішкі сұраныстың артуының себептерінің бірі ретінде әрекет етеді, бұл өз кезегінде өндірістің өсуіне және жұмыс орындарының құрылуына ықпал етеді [11]. Айта кету керек, Тәжікстан мен Қырғызстан жалпы ішкі өнімдегі ақша аударымдарының үлесі бойынша ең ірі алушылардың бестігіне кіреді, бұл аталған елдердің еңбек мигранттарына тәуелділігін көрсетеді [13]. Дүниежүзілік Банктің мәліметтері бойынша, 2021 жылы Қырғызстандағы барлық ақша аударымдарының 82% - ы Ресейден түскен. Тәжікстанда Ресейден аударымдардың жалпы көлеміндегі ақша аударымдарының үлесі 76%, Өзбекстанда – 56%, Қазақстанда - 44% құрады [14].

Осылайша, Ресей-Украина қақтығысы, сондай-ақ оның батыстық санкциялар түріндегі салдары Ресейдегі және Орталық Азия елдеріндегі экономикалық жағдайға әсер ететін аймақтағы көші-қон көрінісін айтарлықтай өзгертеді. Ақша аударымдарының күрт төмендеуі Орталық Азиядағы кедейліктің артуына әкелуі мүмкін.

Осылайша, Ресей Федерациясында бұрын жұмыс істеген, азаматтығын алған немесе Ресей Федерациясының аумағында уақытша өмір сүрген Өзбекстан мен Тәжікстаннан келген еңбек мигранттарының орташа білікті және төмен білікті жұмыс күшінің ағындарын Ресей Федерациясынан қайта бағыттау келген мигранттардың біліктілігі мен мамандануы мен еңбек нарығында қалыптасқан жұмыс күшіне сұраныс параметрлері арасындағы құрылымдық теңгерімсіздікке әкелуі мүмкін. Орталық Азия елдерінде жұмыссыздық деңгейін арттыру. Бұл ретте шетелдік жұмыс күшінің жоғары ағыны жергілікті жұмысшылар мен жұмыс іздеп жүрген азаматтарға бәсекелестік қысымның өсуіне әкелуі мүмкін. Ең алдымен, бұл жұмыссыздарға, еңбек нарығына алғаш рет шығатын жастарға, жұмыс іздеп ірі қалаларға қоныс аударған ішкі мигранттарға қауіп төндіреді. Тәуекел-оларды жұмысқа орналастыру проблемасын және жақсы еңбек жағдайлары мен лайықты жалақысы бар тұрақты жұмыс орындарының тапшылығын күшейту. Сонымен қатар, ресейліктердің болуын ұзақ мерзімге ұзарту және көлеңкелі экономиканы дамыту үшін жалған еңбек шарттарын жасасу арқылы тәуекелдер болуы мүмкін. Сонымен қатар, Орталық Азия елдерінің еңбек нарығы халық санының озық өсуін жұмыс орындарымен қамтамасыз ете алмайды [15]. Егер бұрын артық еңбек ресурстары Ресейге жіберілген болса, онда жаңа жағдайларда еңбек мигранттарын Қазақстанға қайта бағыттауға болады. Сонымен қатар, егер Ресейде тіркеудің мерзімі

өтiп кеткен немесе жұмысқа орналасуға тиiстi құжаттардың болмауы үшiн депортациялануы мүмкiн еңбек мигранттарына қатысты қатаң көшi-қон саясаты жүргiзiлсе, онда Қазақстанда көшi-қон саясаты либералды болып табылады, ол әлсiз көшi-қон бақылауымен сипатталады, бұл заңсыз иммиграция мен жұмысқа орналасуды дамытуға жақсы жағдай жасайды [12].

Айта кету керек, соңғы жылдары көшi-қон бағыттарының әртараптандырылуы байқалады: Батыс, Таяу Шығыс және Шығыс Азия елдерiне қоныс аударушылар санының артуы, сондай-ақ жаңа әрiптес елдермен ынтымақтастықтың кеңеюi. Сонымен бiрге заңсыз көшi-қон проблемасы, мигранттардың құқықтық сауаттылығының төмендiгi, көшi-қон және құқықтарды қорғау мәселелерi бойынша елдер арасындағы өзара iс-қимылдың әлсiздiгi сақталуда. Негiзгi сын-қатерлерге мигранттарды заңсыз жұмыспен қамту мен қанаудың жоғары деңгейi, құқықтық қорғау мен әлеуметтiк қамсыздандырудың жеткiлiксiздiгi, аймақтар арасындағы үйлестiрудiң әлсiздiгi, сондай-ақ мигрант әйелдердiң гендерлiк аспектiлерi мен кемсiтушiлiк пен зорлық-зомбылыққа осалдығы жатады.

Көшi-қон процестерiн реттеудiң тиiмдiлiгiн арттыру үшiн ұлттық заңнамаларды үйлестiру және ЕАЭО және ТМД шеңберiнде бiрыңғай нормативтiк негiздер құру, мигранттарды кәсiби даярлау жүйелерiн дамыту, олардың құқықтары мен мiндеттерi туралы хабардар ету, сондай-ақ қайтып келе жатқан мигранттарды әлеуметтiк қорғау тетiктерi мен қайта интеграциялау бағдарламаларын құру қажет. Халықаралық ынтымақтастықты нығайту, мигранттардың құқықтарын және олардың мүдделерiн қорғауды қамтамасыз ететiн екiжақты және көпжақты келiсiмдердi дамыту өңiрдiң орнықты дамуына маңызды қадам болып табылады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Орталық Азиядағы еңбек миграциясы - өңiр мемлекеттерiнiң әлеуметтiк-экономикалық дамуы мен құқықтық тұрақтылығына елеулi әсер ететiн күрделi және көп қырлы құбылыс. Жүргiзiлген талдау барысында еңбек нарықтарының сыртқы жұмыс күшiне тәуелдiлiгiн, бейресми жұмыспен қамтудың жоғары үлесiн, сондай-ақ мигранттарды құқықтық қорғау тетiктерiнiң тиiмдiлiгiнiң жеткiлiксiздiгiн қоса алғанда, көшi-қон процестерiнiң Негiзгi ерекшелiктерi анықталды. Қолданыстағы заңнамалық және институционалдық негiздер трансшекаралық ынтымақтастықты, еңбек құқықтарын қорғауды және кемсiтушiлiкке қарсы күрестi қоса алғанда, қазiргi заманғы сын-қатерлерге үйлестiру мен бейiмделудi талап ететiнi анықталды.

Зерттеудiң ғылыми жаңалығы еңбек миграциясын тек экономикалық қана емес, сонымен бiрге аймақтың саяси-құқықтық трансформациясының факторы ретiнде кешендi бағалау болып табылады. Жұмыстың практикалық

маңыздылығы нормативтік-құқықтық базаны, сондай-ақ мемлекетаралық өзара іс-қимыл мен мигранттардың әлеуметтік интеграциясының институционалдық тетіктерін жетілдіру үшін бағыттарды ұсынудан тұрады.

Осылайша, еңбек миграциясын тиімді реттеу Орталық Азия елдерінің келісілген күш-жігерін, интеграциялық бастамаларды дамытуды, көшіп-қонушылардың құқықтық қорғалуын қамтамасыз ету жөніндегі жүйелі шараларды және екіжақты және көпжақты ынтымақтастықты кеңейтуді талап етеді. Тек кешенді, пәнаралық тәсіл көші-қонды әлеуметтік осалдық көзінен тұрақты даму, аймақтық тұрақтылық және қауіпсіздік ресурсына айналдыра алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

[1] Ларин А. Г., Садовская Е. Ю. Китайская миграция на постсоветском пространстве (опыт сопоставительного анализа на примере России и Казахстана) // Восток. Афро-Азиатские общества: история и современность. – 2014. – № 3. – С. 107–119.

[2] Doszhanova A. M. Миграциялық үдерістің Қазақстан Республикасының еңбек нарығына ықпалы. Влияние миграционных процессов на рынок труда Республики Казахстан // Journal of Economic Research & Business Administration. – 2014. – Т. 102. – № 2. – С. 220–224.

[3] Жаркынбаева Р. С., Абдирайымова А. С. Особенности трудовой миграции молодежи из государств Центральной Азии (на примере Республики Кыргызстан) // Известия ВолгГТУ. – 2014. – С. 94.

[4] По итогам 2022 года ВВП Казахстана увеличился на 3,2%. – 2022.

[5] Ақанова А. Б. Қазақстанның ЕАЭО саласындағы экономикалық дипломатиясын жетілдіру. – 2023.

[6] Югай Ю. В. Трудовая миграция из стран Центральной Азии в Россию // Постсоветские исследования. – 2022. – Т. 5. – № 2. – С. 206–219.

[7] Швайко Д. А. и др. Формирование единого рынка в ЕАЭС (2015–2023 гг.): выпускная бакалаврская работа по направлению подготовки: 41.03.05 – Международные отношения. – 2024.

[8] Рахметова А., Сыздыкбеков Е. Современные тенденции внешней трудовой миграции в Казахстане // Мемлекеттік аудит – Государственный аудит. – 2024. – Т. 64. – № 3. – С. 52–63.

[9] Бровко Н. А., Борисенко Н. А. Экономический рост в кыргызской республике через призму производительности труда // Ufa Humanitarian Scientific Forum. – С. 40.

[10] Масланов К., Тарасова Д. Миграционные потоки из стран Центральной Азии: новые вызовы и возможности // Россия и новые государства Евразии. – 2023. – № 1. – С. 152.

[11] Эргешбаев У. Ж. Современная трудовая миграция населения стран Центральной Азии в Россию // Научные ведомости. – 2009. – № 7 (62). – С. 74–81.

[12] Ешаманова Е. Казахстан и Россия в решении проблем трудовой миграции из стран Центральной Азии // Дружба народов. – 2009. – № 2. – С. 132–142.

[13] Migration Data Portal. – 2022, <https://www.migrationdataportal.org/themes/remittances>

[14] Центральная Азия может пострадать от уменьшения потока денежных средств из России // Ranking.Kz. – 2022, <http://ranking.kz/ru/a/inforovody/centralnaya-aziya-mozhet-postradat-ot-umensheniya-potoka-denezhnyh-sredstv-iz-rossii>

[15] Шамуратов Н. А. Миграционная активность населения постсоветской Центральной Азии // Синергия наук. – 2018. – С. 1032–1040.

ОСОБЕННОСТИ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

*Токмеилова М.¹, Асхат Г.², Әйтiмбет Л.Л.³

*^{1,2,3} Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. В настоящем исследовании рассматриваются особенности трудовой миграции в Центральной Азии в контексте политико-правового регулирования на национальном и региональном уровнях. Целью работы является выявление ключевых тенденций, проблем и вызовов, связанных с трудовой миграцией, а также анализ существующих нормативно-правовых механизмов, обеспечивающих регулирование миграционных процессов в странах региона. Основные направления исследования включают: анализ международных и национальных правовых актов, регулирующих трудовую миграцию; выявление институциональных механизмов и практик миграционной политики; изучение влияния политических факторов и межгосударственного взаимодействия на миграционные процессы. В центре внимания — идея необходимости выработки согласованного подхода к регулированию трудовой миграции, учитывающего интересы как стран-доноров, так и стран-реципиентов трудовых ресурсов. Научная и практическая значимость исследования заключается в комплексном анализе современного состояния правового регулирования трудовой миграции в Центральной Азии и разработке рекомендаций по его совершенствованию. Методологическая база работы основывается на междисциплинарном подходе, включающем методы сравнительного правоведения, политического анализа, системного и институционального подходов. В результате исследования выявлены пробелы и противоречия в правовом обеспечении трудовой миграции, а также ограниченные возможности координации миграционной политики

между государствами региона. Сделан вывод о необходимости гармонизации правовых норм и усиления институционального сотрудничества в целях повышения эффективности управления трудовой миграцией. Ценность проведенного исследования заключается в систематизации данных и концептуальном осмыслении миграционной политики Центральной Азии, что позволяет углубить научное понимание миграционных процессов и разработать рекомендации, применимые как в научной, так и в практической плоскости. Практическое значение итогов работы выражается в возможности использования полученных выводов при разработке нормативных правовых актов, стратегий миграционной политики и в деятельности государственных органов, занимающихся вопросами миграции.

Ключевые слова: трудовая миграция, Центральная Азия, миграционная политика, правовое регулирование, трудовой рынок, международная миграция, региональная безопасность, миграционные институты

FEATURES OF LABOR MIGRATION IN CENTRAL ASIA: SOCIO-ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS

*Tokmeilova M.¹, Askhat G.², Aitimbet L.³

*^{1,2,3} Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article explores the specifics of labor migration in Central Asia in the context of political and legal regulation at the national and regional levels. The aim of the work is to identify key trends, problems and challenges related to labor migration, as well as to analyze existing regulatory mechanisms that regulate migration processes in the countries of the region. The main research areas include: analysis of international and national legal acts regulating labor migration; identification of institutional mechanisms and practices of migration policy; study of the influence of political factors and interstate interaction on migration processes. The focus is on the need to develop a coordinated approach to regulating labor migration that takes into account the interests of both donor and recipient countries. The scientific and practical significance of the research lies in a comprehensive analysis of the current state of legal regulation of labor migration in Central Asia and the development of recommendations for its improvement. The methodological basis of the work is based on an interdisciplinary approach, including methods of comparative law, political analysis, systemic and institutional approaches. The study revealed gaps and contradictions in the legal provision of labor migration, as well as limited opportunities for coordinating migration policy between the states of the region. It is concluded that there is a need to harmonize legal norms and strengthen institutional cooperation in order to improve the effectiveness of labor migration management. The value of the conducted research lies in the systematization of

data and conceptual understanding of the migration policy of Central Asia, which makes it possible to deepen the scientific understanding of migration processes and develop recommendations applicable both in scientific and practical terms. The practical significance of the results of the work is expressed in the possibility of using the findings in the development of regulatory legal acts, migration policy strategies and in the activities of government agencies dealing with migration issues.

Key words: labor migration, Central Asia, migration policy, legal regulation, labor market, international migration, regional security, migration institutions

Авторлар туралы мәлімет:

Токмеилова Мерей – заң ғылымдарының магистрі, «8D03122 – Аймақтану» білім беру бағдарламасының PhD докторанты, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: tokmeilova7@gmail.com

Асхат Гулнаш – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: gulnash@inbox.ru

Әйтiмбет Ләззат – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, доцент, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің халықаралық қатынастар кафедрасы, Алматы, Қазақстан, e-mail: lazzataitimbet1971@gmail.com

Информация об авторах:

Токмеилова Мерей – магистр юридических наук, докторант PhD образовательной программы «8D03122 – Регионоведение», Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: tokmeilova7@gmail.com

Асхат Гулнаш – доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: gulnash@inbox.ru

Әйтiмбет Ләззат – кандидат социологических наук, доцент, кафедра международных отношений Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: lazzataitimbet1971@gmail.com

Information about the authors:

Tokmeilova Merey – Master of Law, PhD student of the educational program “8D03122 – Regional Studies”, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, e-mail: tokmeilova7@gmail.com

Askhat Gulnash – doctor PhD, associate professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, e-mail: gulnash@inbox.ru

Aitimbet Lazzat – candidate of sociological sciences, associate Professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: lazzataitimbet1971@gmail.com.

Мақала түсті: 12 мамыр 2025